

НЕИЗВЕСТНИ ПЪТНИ БЕЛЕЖКИ НА ЕДИН БЪЛГАРСКИ ОФИЦЕР В БЕСАРАБИЯ ПРЕЗ 1918 г.

Иван ДУМИНИКА,

доктор по история, научен сътрудник,

Институт за културно наследство, Академия на науките на Молдова
(Кишинев)

Articolul analizează notele de călătorie necunoscute ale unui офицер bulgar, care în perioada mai-iunie 1918 a vizitat sudul Basarabiei. Autorul notelor, subcolonelul Constantin Solarov descrie impresiile sale despre situația politică din regiune, despre bulgarii basarabeni cu care el comunică în orașele Bolgrad și Ismail, și reflecțiile sale privind mentalitatea rușilor. La anexă se atașează textul original al notelor de călătorie, găsite de către autorul articolului dat, într-un magazin de antichități în orașul Sofia.

Пътувайки често до България, с интерес посещавам антикварни книжарници в София, в които могат да се намерят издания, интересни за всеки историк. В такъв ден на търсене на „нещо ново сред старото“, сред множество стари книжа, потънали в забрава и носещи белези на времето, през есента на 2014 г., имах късмет да открия една малка книжка, която събуди любопитството ми. Погледът ми се задържа върху нея, привлечен от надписа на корицата „Бесарабия“, отпечатан с големи букви. Започнах внимателно да изследвам ценното си откритие. Книжката е с малък джобен размер (формат) – 12x16 см., съдържа 70 страници. На корицата, върху меката сиво-бяла хартия, са изписани инициали „К. С.“. По-надолу се чете заглавието ѝ: **ПЪТНИ БЪЛЕЖКИ. РАЗНОВИДНИ ВПЕЧАТЛЕНИЯ ИЗЪ БЕСАРАБИЯ, София, 1918.** За съжаление, печатницата, в която е отпечатана, не е отбелязана.

Въпреки че корицата на този самотен екземпляр от изданието беше в жалко състояние, голяма част от краищата на страниците му стояха още неразрязани (както обичайно се случва в типографията), вълнувах се да бъда първият му читател. Купих книжката, предусещайки, че може би държа в ръцете забравено „съкровище“, за разкриването на което скоро предприех упорити действия.

Най-напред се насочих към **откриване името на автора** на „Пътните бележки”. От съдържанието ѝ става ясно, че пътеписите са на българин с офицерски чин. Търсейки във военните енциклопедии и интернет форуми, попаднах на името на генерал от пехотата, Константин Соларов, който през 1918 г. е подполковник, а в колонката за трудовете му се посочват „Пътните бележки”!¹ И така под инициалите „К. С.” се криеше името и презимето на Константин Соларов.

Какво се знае за него? Роден на 18 февруари 1881 г. в Търново. В родния си град завършва гимназия (1897 г.), а след това военно училище в София (1901 г.) и военната академия в Торино, Италия (1910 г.). Започва военна кариера като подпоручик в Лейбгвардейския ескадрон, където достига до чин ротмистър (1908 г.). През 1912 г. Соларов е назначен в щаба на VI-та пехотна дивизия, а през следващата година с чин майор е преместен в щаба на V-та армия, после – в щаба на съединените армии на генерала М. Савов².

След Междусъюзническата война (1913–1915 г.) Соларов преподава военна история във военното училище. През Първата световна война е началник-щаб на 3/6 пехотна бригада. От май 1916 г. е преместен в щаба на конната дивизия, която под командването на бесарабския българин генерал Иван Колев участва във войната срещу Румъния. Става подполковник. През лятото 1917 г. Соларов вече е началник-щаб на I-ва конна дивизия, а през 1918 г. – помощник-командир на III-ти конен полк.

След войната Константин Соларов работи в различни ведомства: с чин полковник служи в VI-ти конен полк (1919–1920 г.), помощник-началник е на канцеларията на Министерството на войната (1920–1922 г.), командир на V-та пехотна дунавска дивизия (1922 г.) и началник на III-та (1923 г.) и I-ва (1931–1934 г.) инспекционни области. Достига до чин генерал от пехотата (16 май 1934 г.). В същия ден подава оставка и излиза в запас. Занимава се с литературна дейност, пише трудове и в областта на военното дело: военна психология, социология, история и стратегия. Става член на Съюза на учените и писателите.

Внимание заслужава един важен епизод от живота на К. Соларов, показващ интереса му към проучване на славното бойното минало на нашия народ. Още в края на 1914 г. майор К. Соларов, заедно с подпол-

¹ Бойна Слава. Военноисторически форуми. Тема: Българските генерали // <http://forum.boinaslava.net/forum.php>.

² **Недев С.** Командването на българската войска през войните за национално обединение. София, 1993, с. 168.

ковник Марко Андреев и майор Йордан Венедиков, влиза в състава на Военно-историческа комисия, създадена към Министерството на войната. Задачата им е да изследват военните архиви, с цел да напишат „История на войните в 1885, 1912, 1913 год”. На Соларов се възлага да пише за „Причините за Балканските войни”. Задачата не е изпълнена, защото през септември 1915 г. и тримата са мобилизирани. Но на 1 юни 1920 г. той отново се връща в тази комисия, като става неин ръководител и в нея работи до септември 1922 г. Инициатор е за създаване на Военния музей³. Всичко това показва колко разностранна личност е Константин Соларов. Умира на 16 август 1959 г. в София⁴.

Връщайки се отново към първоначално поставената тема – изследване на книгата, спирам се на въпроса за **времето на написването** и. Това става през лятото (май–юни) 1918 г. Информацията дават самите „Пътните бележки”. Така, например, К. Соларов пише за измаилския вестник „Придунайский голос” (брой от 12 май 1918 г.), прочетен в град Измаил. Самият автор отбелязва, че ръкописът на „Пътните бележки” се намира под печат в началото на август, когато в последния момент преди издаването се налага в типографията да добави ръкописни бележки от софийския вестник „Дневник” (брой от 7 август 1918 г.). Ако се вземе под внимание и твърдението му, че два месеца се намира в Южна Бесарабия, може с точност да се твърди, че пътуването на К. Соларов из нашите земи е май–юни 1918 г. и по същото той време пише своите впечатления за Бесарабия.

Относно **причините на пътуването** на Соларов по Южна Бесарабия, може само да се предполага, **че е събирал информация за политическата обстановка в региона**, към който се знае, че България има свои интереси. Може би затова, публикувайки своите „Пътни бележки”, Соларов се ограничава да постави само инициалите си и да придаде на труда си на пръв поглед информативен характер.

Относно увода към книжицата, който е озаглавен „Вместо предговор”, ще отбележим, че той сигурно е написан не от автора, а от някой друг човек, който се е подписал с инициалите „В. С.”. Той описва Париж

³ Минков С. Към началната история на Военноисторическия отдел при Щаба на армията (по сведения на Константин Соларов) // *Историкии*. Т. 5. Велико Търново, 2012, с. 225, 229–230.

⁴ Недев С. Цит. съч., с. 168.

в студентските си години и насочва читателя да прочете предлаганите от Соларов малки пътни скици, като на „едни посетители в Града на Градовете с интерес търсящи най-малката дреболия, символ и значение” (с. 7). Кой ли е този, който е написал това? Ще намерим отговора, ако още един път погледнем на биографията на Соларов. Виждаме, че в момента на съставянето на бележките си той е помощник-командир на III-ти конен полк, който влизал в състава на I-ва конна бригада под командването на полковник Сава Вуйчев, инициалите на имената на когото напълно съвпадат с инициалите в книгата: „В. С.” – Вуйчев Сава. Мнението ни се подкрепя и с това, че Вуйчев добре бил запознат с Париж (за който той споменава в предговора), тъй като през периода 1899–1901 г. той се обучавал в Офицерската кавалерийска школа в град Сюзюр, Франция, а през 1904–1906 г. следвал във Висшето военно училище (Академията на Генералния Щаб) в Париж⁵. И Соларов, и Вуйчев добре се познавали, защото и двамата участвали във военните действия срещу Румъния. Интересно е, че през 1919 г. Соларов оглавил VI-ия конен полк, командван през 1916 г. от Вуйчев.

За да не се навлиза подробно в настоящата статия в детайлите на съдържанието (в приложението на статията публикуваме цялото съдържание на книгата), по-нататък ще направим **кратък анализ на текста**. „Пътните бележки” съдържат 24 части, които включват основни впечатления на българския офицер за Бесарабия, бесарабските българи и накрая – за политическата ситуация.

Соларов започва пътешествието си от града-пристанище **Русе**. Тук вижда как изпращат в Гюргево 300 румънски военнопленници, за да бъдат предадени на германските военни власти, които от своя страна ги предават на румънското командване (с. 14). Българският офицер е впечатлен от две коли, впрегнати с по два коня – това представлява всъщност военната поща за Румъния (с. 16). В Румъния Соларов описва местните влакове, като специално внимание отделя на облегалките в купетата на офицерските вагони. От тях е изваден памукът (за да бъде използван за запалване на барут), а вместо него облегалките са запълнени със слама (с. 18). **Букурещ** също впечатлява българския офицер със своя бурен живот, евтино ядене, електрически крушки, които светят

⁵ **Танчев И.** Българи в чуждестранни военноучебни заведения (1878–1912). София, 2008, с. 69.

като през деня (с. 19). В богатата обстановка, между афиши и ресторанти, нашият герой се чувства като парижанин. Най-много му харесват букурешките жени с огнен поглед (с. 21). В **Браила** авторът наблюдава следите на отминалата война. Тъй като градът е разположен близо до фронта, много от къщите му са разрушени. На хората е забранено да излизат от домовете си след 9 часа вечерта (с. 22).

Впечатленията за **Бесарабия** Соларов започва да споделя с читателя от 13-ти раздел нататък. Най-напред посещава градчето **Рени**, което не му харесва, тъй като го свързва с неприятни спомени за българския княз Александър I Батенберг от лятото 1886 г. (с. 23). След като е детрониран, офицери-русофили го качват на кораб, пътуващ до Рени, а оттам князът заминава за Германия. Константин Соларов не приема ръководителят на държавата да остави своя народ, защото „стадо като остане без пастир, е обречено на загиване” (с. 24). В същото градче българският офицер вижда болшевиците, към които изпитва негативни чувства. Сравнява ги с нови рицари, които „нямат като Дон Кихот и Дулцинея и обич към угнетените, за да ги защитават от угнетатителите им”. Напротив, по мнението на Соларов тези нови рицари са „добри приятели на Карл Маркс, имат култ към материалното и само него търсят и го намират с меч, огън и отрова” (с. 25). Това задълбочава неприятното чувство на българския пътешиец към „проклетото Рени”. Тук вижда три комендатури: германска, румънска и руска. Запознава се с руски майор, който твърди, че революцията в Русия е причина тя да не победи Германия. Интересно е, че до началото на разговора с него, Соларов предполага, че руснакът ще говори за „**Идеята на Славянството**”, т.е. за Панславизма, в който вижда бъдещето в славянското единство и взаимност. Българинът смята, че тази тема е най-сентименталната за руснаците, които „...по стар обичай все си говорят за “Идеята на Славянството”, даже и когато поръчват ядене или пиене, когато стават, когато лягат, и пр. и пр...” (с. 29). Соларов обръща внимание на интересната характеристика на руския човек, който и след революцията все така остава сентиментален и религиозен. **Религията** за него е като талисман: „... и днес още всеки русин, като мине покрай черква, се кръсти и сваля шапка, а кога говори за “Славянството”, плаче и ридае” (с. 41). Убедителен е примерът с купения революционен календар за 1918 г., където на първите корици е публикувана икона на „Св. Георги Победоносец”.

По време на своето пътешествие из Бесарабия авторът често разсъждава за **руската душа**. Обяснява, че в Руската империя железниците са по-широки. Така, в случай на нападение, врагът няма да може да се възползва от руската инфраструктура. Твърди, че чедата на тази империя свикват да живеят в голяма държава, имат широк мисловен кръгозор, често употребяват думата „голямото”: „Те се радват, че всичко руско е грамадно, без да се размислят, че не всякога ”голямото” е добро и здраво, то може понякога да е лошо и гнило” (с. 31). Соларов добавя, че Русия при царете е страшна империалистическа държава (с. 64).

Интересно е, че офицерът често трябва да отговаря на въпроса за **участието на българската държава в Първата световна война срещу Русия**. Напомнят му, че България дължи на Русия освобождението си от османско владичество. На това Соларов отговаря, че България защитава своите национални интереси (с. 28). Интересен е примерът, който той дава пред руски подполковник в Измаил. Основният аргумент се състои в това, че, целейки да завладее Цариград, Русия може да премине само по най-късия път, т.е. през България. Сред завоюването на Цариград възниква необходимостта отново за сухоземната защита. По данните на военни стратегии, за тази цел е необходимо Южна България до Стара планина да бъде превърната в руска провинция (с. 65). На въпроса, защо българите стрелят срещу руснаците в Първата световна война, Соларов отговоря с реален пример (който звучи като басня) за двама братя. Единият краде от другия купа сено и когато потърпевшият брат забелязва кражбата, взема пушка и го застрелва, независимо, че му е роден брат, с думите: „брат, баща, майка, — никой няма право да идва в чужда къща и да граби това, което не му принадлежи” (с. 67). С тази аналогия българският офицер иска да покаже, че Русия е виновна, че България загубила Южна Добруджа, която е присъединена към Румъния.

Важно място в бележките на Соларов заема **Болград**, административно-културен център на българите в Бесарабия. Описва улиците му, които са широки до 1 км. Тъй като градът заема голяма площ, Соларов предполага, че името му произлиза от думата „большой”, т.е. голям, обширен град. Авторът пише за бесарабските българи, които са 16 хиляди човека, от общо 18-хилядното му население. Подчертава тяхното гостеприемство, защото те „... приемат радушно в своите къщи даже врага си с ”добре дошъл”, като казват: ”ще те нагостим, с каквото дал господ””

✠ (с. 32). В същото време той отбелязва тяхната наивност и носталгия по стария царски режим. Наблюдава я във възгледите на местните хора, които се радват, гледайки българска му военна форма, която прилича на руските офицери. Соларов не приема такава наивност и обвинява стария режим, който държал българите „далеч от всякаква култура и ги е оставил наивни, за да му бъдат напълно подчинени” (с. 43).

Много са интересни **наблюденията на българския офицер върху политическата обстановка в Бесарабия** през 1918 г. Той често общува с местните хора, чете вестници. От един разговор с болградския учител разбира, че когато започва революцията, в Болград е създаден революционен комитет, който имал за цел пръвозгласяване на република или област, която ще се присъедини към България (с. 34). За съжаление, името на учителя, който общувал със Соларов, остава неизвестно. Предполагаме, че авторът не го назовава от съображение за безопасност на събеседника, тъй като от диалога става ясно, че той е негативно настроен срещу румънците и тяхната власт. Става ясно и това, че събеседникът е запознат с Болградския комитет и неговите идеите, значи, той е бил член или приближен на този орган. Фактите потвърждават, че той споменава за реалните събития.

През 1917 г. представители на българските интелектуалци изпратили в Сфатул Церий (Съвет на държавата) петиция, в която искали автономия на Южна Бесарабия със столицата в Болград. През лятото 1918 г. делегация от Измаил се изказала пред Германската комисия, посетила този край, за обединяването на Южна Бесарабия и Добруджа с България⁶. Предполагаме, че в контекста на казаното от учителя на Соларов думата става по-скоро за Комитет, който се оформил в Болград през 1917 г. и който имал аналогични изисквания. От донесенията на тайната румънска полиция (сигуранца)⁷ научаваме, че той е оглавяван от Харлампий Митанов⁸. В него влизали адвокати, едри земевладелци

⁶ Национален архив на Република Молдова (по-нататък – НАРМ). Ф. 680, оп. 1, а. ед. 1, л. 122.

⁷ Пак там, л. 29.

⁸ Харлампий Митанов – роден е на 20 февруари 1889, в с. Чешма-Варуита, Измаилски уезд. Работил е като ръководител (претор) на окръга. В същото време той се занимава с животновъдство, директор е на клона на Измаилския животновъдски синдикат. През периода 1917–1918 г. е президент на Република Чешма-Варуита, която провъзгласила независимостта си, за да поддържа реда в окръга. По-късно той е председател на Централния комитет за училищата на малцинствата в Южна Бесарабия и е председател на Настоятелството на Болградския лицей, където преподава български език. През 1921–1927 г. по списъците на Народната партия на маршал Александру Авереску бил депутат в румънския парламент (*Figuri contemporane din Basarabia*. Chişinău, 1939, p. 93).

и учители от такива населени места, като Болград, Табак, Курчи, Кубей, Чешма-Варуита от жудеци Измаил и Кахул. Сред активните членове на този комитет са едри земевладелци Сава Маринов, Кирил Янчев и Кирил Агура (тримата са от Чешма-Варуита), а също така и преподавателите на Болградския лицей – учителят Иван Атманджиев-Константинов и директорът Сергей Юркевич, адвокатът Стефан Титоров и лекаря Сава Маринов. През 1918 г. членовете на този комитет извършили активна пропаганда сред сънародниците си и ги агитирали да бойкотират румънските училища и да прашат децата си в български учебни заведения. Също те се обръщали с писма към ръководните органи на Бесарабия с молби да бъдат открити български начални училища, лицей, а в Болград – университет и съд. Едновременно в Болградския лицей и в други селски училища лекциите да се водят само на български език. Книгите за преподаване да постъпват от България чрез Оде-са. По данните на сигуранца преподават на български език Митанов, свещеникът Васил Стоянович и другите учители на Болградския лицей⁹. След като разбрали за това, румънските власти затварят повечето български училища. По-късно, през 1919 г., членовете на този комитет заедно с бившия кмет на селото Куза Вода – Попов, лекаря Кулински от Ташбунар и Балабан от Шикирли-Китай написали протестно писмо срещу румънските власти. В писмото те искали откриване на български училища, в работата на които румънците да не се месят. За да подчертаят културната особеност на Южна Бесарабия, и претендирайки на национална автономия, авторите я назовават „Български национален окръг“¹⁰. Писмото трябвало да бъде пратено на Парижката мирна конференция¹¹. На 16 септември 1919 г. Митанов и Юркевич заминават за Добруджа. Там през книжарника Петър Кожокаров купили книги на български език и тайно ги донесли в Болград. След това ги раздали на местните жители. Създават се нелегални български училища под ръководство на учителя Иван Атманджиев-Константинов. Румънската сигу-

⁹ НАРМ. Ф. 680, оп. 1, а. ед. 1, л. 117.

¹⁰ Пак там, л. 29.

¹¹ Молдовският историк Петр Шорников предполага, че това писмо е било предназначено „на намиращи се там ръководителите на “Комитета за Спасяването на Бесарабия” А. Крупенски и В. Шмидт, протестиращи против анексията на Бесарабия от Румъния” (Шорников П. Болгары Бессарабии межвоенного периода (1918–1940) // *Relațiile moldo-bulgare. Personalități marcante. Învățământ și știință*, Cahul, 2011, с. 259).

ранца научава за тези училища и ги закрива, книгите са конфискувани, виновните са осъдени, а учителите след няколко месеца избягват в България¹². Но с това не се завършва националното движение на българите. През август 1921 г. този комитет организира в Болград конгрес, на който присъствали 80 делегати от различни бесарабски жудеци. В своето изказване Митанов, вече като депутат в румънския парламент, заявил, че в Бесарабия живеят половин милион българи. По тази причина за тях били необходими училища, където да се учи само на български и да преподават само учители от български произход¹³. През март 1927 г. Митанов изпраща своите представители по българските села, за да събере подписи в полза на създаването на Болградски жудец, в който трябвало да влизат всички български села¹⁴.

Соларов проучва и мнението на хората по въпроса за присъединяване на Бесарабия към Кралска Румъния. Забелязва, че хората не подкрепят новата власт. В Измаил един от руснаците, „който е добре посветен как се е извършило присъединяването на Бесарабия“, му разказва, че ръководителите на Сфатул Церий се обърнали и към румънското правителство с предложение да провозгласят присъединяването, като за това ще им се даде голяма сума. Опирайки се на софийския вестник, Соларов уточнява, че сумата възлиза на 6 млн леи (с. 50-51). Позовавайки се на своите лични наблюдения, българският офицер се опитва да направи изводи. Според него самите румънски офицери не са доволни в крайна сметка от събитията. Обясняват своята позиция, че бесарабците са срещу новата власт. Населението не приема нови реформи. Като пример се дава случаят, когато понижаване курса на лея довежда до повишаване цените на хранителните запаси, в резултат на което възниква конфликт. Под натиска на недоволните маси Комендатурата отменя своето постановление (с. 57). За настроението на жителите на Измаил свидетелства и случаят в едно кафене: музикантите от оркестъра виждат Соларов и веднага започват да свирят българската патриотична песен „Съюзници-разбойници!“, изпълнявана от български войници, воюващи срещу румънци, сърби, гърци и черногорци на фронтовете по време на Междусъюзническата война от 1913 г.

¹² НАРМ. Ф. 680, оп. 1, а.ед. 1, л. 30.

¹³ Пак там, л. 117об.

¹⁴ Пак там, л. 75. Подробно за националното движение на българите в Бесарабия вж. **Нягулов Б.** Бесарабските българи във „Велика Румъния“ // *Българите в Северното Причерноморие*. Т. 1. Велико Търново, 1992, с. 160-172.

За да има възможност читателят да се запознае с неизвестната до сега пътеписна книга, в приложението на статията публикуваме пълния ѝ текст. Необходимо е да уточним, че оригиналният текст е предаден в съответствие със съвременната българска граматика (*точно тези особености отпадат с правописната реформа от 1945 г.*), при която: 1) в края на думите след твърда съгласна отпада буква Ъ; 2) вместо буква Ъ се използват буквите Е или Я (в зависимост от позицията в думата и в съответствие с променливо Я); 3) вместо буква Ж използва буква Ъ. Например: правъ – прав, единъ – един; бѣ-лѣжки – бележки, бѣх-бях, бѣше—беше; пѣтни—пътни, кѣщи—къщи.

Географските названия, които в текста са написани в стария вариант, като например, гара Горня-Оряховица, Ромъния, ние оставихме в съответствие с оригинала. При публикацията на текста са запазени пунктуацията, а също така и главни букви, с които авторът дава наименования на институции и някои термини. На страница 20-та откритата печатна грешка, която е поправена: вместо „иекой” – „някой”. Що се касае до някои думи, които могат да бъдат неизвестни на съвременния читател, е направен опит да бъдат коментирани в подробни бележки на редактора, придружени със съкращение (бел.ред.).

Приложение:

К. С.

ПЪТНИ БЕЛЕЖКИ. РАЗНОВИДНИ ВПЕЧАТЛЕНИЯ ИЗ БЕСАРАБИЯ.

София, 1918

Вместо предговор

Бях студент в Париж. Идваха там много мои съотечественици, привлечени от Универсалността на Големия Град. Всички ли го намираха интересен и всички ли си отиваха с задоволено любопитство?

А всичко там е интересно, – идете в Париж с мисълта, че той е такъв и всичко тогава ще ви се види: – забавно за ориенталската ви природа.

Космополитен и громаден е Градът на Градовете – като цялата Вселена; светли и шумни дни, – като самия Живот; мрачни и мистериозни нощи, – като самата Смърт:

– там старуха непозната продава ежедневници до късен нощен час, свита и сънлива в ъгъла на някоя кафейна тераса – самата Мизерия;

– тука усмихнато и цинично лице на млада и пожелана жена – самата Суета;

– по-нататък феерично осветена витрина на скъп бижутер – смъртоносния Разкош;

– тъмна и глухотечаща Сена с спящите под масивните сводове на многобройните – мостове малки *les enfants de la rue*¹⁵ – Житейската Трагедия...

Интересни ли са малките пътни скици, които предлага младия автор на уважаема публика?

Четете ги както посетителя отива в Града на Градовете – с интерес – търсящ в най-малката дребулия символ и значение – и сами ще получите отговора.

В. С.

Пътни бележки

1.

Заминах с влак – не му помня нумера, защото не съм железничар – за град Русе. Бях ангажирал едно място и пътувах в *Wagon lit*¹⁶; но като употребявам француския термин и не казвам, че бях ангажирал *Schlafwagen*, то не от „франкофилство“, а само от следната дребна причина: аз знаех, че най-голямата всесветска компания за спални вагони е интернационална, носи името *Grande Compagnie internationale des Wagons-lit*¹⁷ и дава най-големи удобства на места за спане при пътуване. Вън от това съм поклонник на традицията, ето защо употребявам общепознатия француски термин – *Wagon lit*.

2.

Влакът потегли, в скоро време пристигна на станция Курило и продължи пътя си по Искърското дефиле. Наистина, това дефиле е много живописно, аз го погледах малко, повъзхищавах му се и като почна да се смърчава, осташих дефилето, понеже ми се спеше, – знаете, нали? че съня бил ядене, комуто се спи.

Легнах и съм заспал.

3.

На сутринта пристигнах на гара Горня-Оряховица. Тук сляхох и пих в питателния пункт чай. Той имаше само име и цвят на чай, обаче беше

¹⁵ Безпризорници (бел.ред.).

¹⁶ Спален вагон (бел.ред.).

¹⁷ Авторът говори за известна в това време международна компания за фирмени влакове. Основен оператор на нощните влакове в Европа през XIX – XX в. (бел.ред.).

много благотворен, защото си стоплих стомаха и добих нови сили за пътуване.

Вие знаете, че в днешни години, които не са за роднини, какъвто и да е продукт е елмаз.

4.

От гара Горня-Оряховица влакът потегли за Русе. По пътя нищо особено.

Там пристигнах по обед и ядох в Градското Казино, – яденето беше добро и съперничаше с царско меню: имаше чорба от дребулии, гъска печена с кисели краставички гарнитура и студено винце. Хлябът, разбира се, беше обикновен – от кукуруз или смесен с яйца, напомнящ великденски кузунак.

5.

След обяд същия ден отидох в Портовото Комендантство, където си заверих открития лист и заминах след малко за Букурещ.

Чакайки заверката на листа си, разхождах се на порта: по него водеха една партия ромънски военно-пленици на брой около 300 души, които предаваха за Гюргево на германските военни власти, а тия последните – на ромънските.

Каква картина представляваха тия военно-пленици?

Една дълга върволица от хора, наредени един след друг, които имаха убит поглед, изразящ печал и съмнение. Наистина ще се нажали човек като ги гледа, но щом си спомних 1913 година¹⁸, помислих си: „Да би мирно стояло не би чудо видяло”.

Взех заверения си открит лист и отидох на кея, от него по мост минах на един шлеп, от тоя – на друг, пак по мост. Последният шлеп беше закачен за един катер, – всичко това представляваше параход, с който преминах Дунава: модерно средство за превоз, открито през време на Общата Война¹⁹.

6.

Изправен престоях аз на шлепа до като чаках да замина за Гюргево и видях интересно зрелище, което на читателя, вероятно, не би направило почти никакво впечатление, защото не е едно и също – да видиш

¹⁸ Тук се има предвид Втората Балканска война (лято 1913 г.), когато България е принудена сама да воюва против Румъния, Сърбия, Гърция, Черна гора и Османската империя. След този конфликт България губи по-голямата част от Македония, а в полза на Румъния е принудена да отстъпи Южна Добруджа (бел.ред.).

¹⁹ Така в онова време се нарича Първата световна война от 1914–1918 г. (бел.ред.).

нещо и да си го представиш: на кея пристигнаха две коли, впрегнати с по два коня – това била, както ми се каза, военната поща за Ромъния. След малко по моста, поставен наклонно и водящ за първия шлеп, шумно се изтрополи – тап,... тап... се разнесе далече – първата кола слизаше... да, – с конете. Произведения шум беше голям, като тоя на Св. Илия, когато той си прави разходка с каляската си из небесата. По същия начин слезе и втора кола. От първия шлеп колите влязоха в втория – пак с конете – и се настаниха добре. Тогава свирката на катера изпище и потегли за Гюргево, влачайки шлепа.

7.

След около двадесет минути пътуване по Дунава пристигнах в Гюргево. Настаних се в второкласно купе на вагон „Nur für officieren”²⁰ в влака за Букурещ, който веднака отпътува.

По пътя до Букурещ нищо особено не се случи, обаче ще кажа нещо за германската предвидливост и находчивост.

Както е известно, облегалата на второкласните купета са меки – за удобство при пътуването. В вагоните, обаче, на този влак за Букурещ, облегалата не бяха тъй меки, както обикновено. Но защо не бяха тъй меки? За да отговоря, ще направя едно малко индустриално изследване: обикновено под вълнения плат на облегалата е поставена вата, за да бъдат те меки, обаче в вагона, с който аз пътувах, вълнения плат беше на места разрязан. Аз полюбопитствах и с пръст побутнах в разрезите и що видях? – пръста ми хлътна, но не се полепи по него вата, а почувствувах слабо обождаване. От що? – една малка сламка сено се беше падала на вълн...

А, ха,... от ромънските вагони ватата е била взета, после ще бъде рафинирана, преработена и ще послужи за –

Военна необходимост...

8.

Пристигайки надвечер в Букурещ, най-първо отидох в Етапното Коменданство, което се занимава с раздаване на квартири, в които се живее без да се плаща.

Дадох ми стая в хотел „Magistick”.

В Букурещ има тоже и ресторанти, където се яде почти без пари, така че много Харпагоновци²¹ живеят и се ширят тук á la millioner²².

²⁰ Само за офицери (бел. ред.).

²¹ Харпагон – основен персонаж на комедията „Скъперник” на френския драматург Молиер (бел.ред.).

²² Както милионери (бел.ред.).

9.

След като си оставих багажа, излязох.

Ето ме на улица „Kalea Victoria”. И що видях? Електрически лампи светяха, – като ден; отомобили, файтони хвърчеха на горе - на долу; по тротоарите хора от двата пола се разхождаха и толкова много бяха, като че ли, – мравки от разрушен мравуняк. И всички говоряха, смееха се, шумяха – рояк пчели ли се роеше? – Аз се обърнах насам-натат, поразглеждах проходящите и погреша ми се спря на пъстра колона, по която бяха налепени афиши: „L'Opérette”, „Théâtre Fémina”, „L'Alhambra”, „Chez Maxim”, „Restaurant de Nuit”, – а, а, и „Cinématographe”!²³

Тук нещастие ли ме сполете? Въображението ми се помрачи, като че ли четях някой разказ от Едгарда По²⁴. Невероятно, обаче, дясната ми ръка като скакалец подскочи и се намери на лявото ми рамо, за да провери дали там още стои пагона – стори ми се, че съм цивилен, – при тая хубава нощна картина à la Parisienne!²⁵

10.

Денем в Букурещ движението е пак тъй голямо. Аз не съм журналист и затова не мога да употребя термените: – „Букурещ има изглед както в мирно време” или пък „Живота там е нормален”; – а аз по просто български ще кажа: – в Букурещ кипи, кипи ли това пусто тегло живота!

11.

Букурещчанките имат погледа на „Фок”²⁶, следователно те са хубави; обаче аз не мога да се лъжа и за това вместо да кажа, – като потомък на бай Ганя, който обичаше хубавото и думаше в такъв случай: „ама че гюзелъ късъ, бре”²⁷, – аз, модернизираният, употребявам думата „Фок”.

Изобщо традицията е силна за всяко нещо.

12.

От Букурещ заминах за Браила. Като стигнах в този град, веднага добих впечатление за Войната, защото по заповед на Комендантството, местното население трябва да се прибира вечер из къщите си в 9 часа.

²³ „Оперета”, „Театър Фемина”, „Альгамбра”, „При Максима”, „Нощен ресторант”, „Кинематограф” (бел.ред.).

²⁴ Едгар Аллан По – американски писател, представител на американския романтизъм (бел.ред.).

²⁵ Както парижанин (бел.ред.).

²⁶ Огън (бел.ред.).

²⁷ Обаче колко е красиво момичето! (бел.ред.).

Фронта е бил близо до града и има доста къщи, повредени от снаряди. Всички магазини и магзай близо до пристанището са преобърнати на яхъри за коне. Войната не иска само човешки жертви и материални разрушения по бойните полета, тя има инстинкта за всички най-разнообразни бедствия.

13.

От Браила потеглих за Рени. За този град аз си бих съставил много лошо мнение, защото чрез него на времето се искаше да се изпрати на някъде Княз Батемберг; но за къде? Точно не се знаеше, обаче тогава някои поддържаха, че това било за доброто на България. Аз не съм историк, или политик, при все това ще кажа: далеч от подобни хора, защото – едно стадо като остане без пастир е обречено на загинване.

В този град имаше три Комендантства: Германско, Руско и Ромънско. Всяко едно от тях имаше свое помещение, и издаваше наредби – администрираше както му е удобно.

Пред помещението на Германското Комендантство караулеха техни войници, – часовои за охрана.

По улиците се движеха въоръжени болшевици.

Като гледах от прозореца на Германското Комендантство въоръжените болшевици да се разхождат из улиците и германската охрана на собственото им Комендантство, аз си представих средните векове:

Комендантството – Замъка на Синьора, а болшевиците – нови Рицари, които нямат като Дон Кихота, Дулциней²⁸ и обич към угнетените, за да ги защитават угнетителите им. Не! Новите рицари са добри приятели с Крала Маркса и имат за култ материалното и само него търсят и го намират с: меч, огън и отрова.

В заключение: моите нерви се опнаха като струни на цигулка и аз казах: – „проклето Рени!”

14.

В Рени по една случайност се срещнах с Руският Комендант, който като узна, че съм българин, веднага ме покани да отида в къщата му на чай. Аз отидох, като се надявах да чуя нещо интересно. Той беше майор. С влизането в стаята му, той ми предложи стол близо до една маса и веднага извика гръмогласно: „Анюта, Анюта, давайте стакан чай”

²⁸ Дон Кихот и Дулсинея – централните персонажи на романа „Дон Кихот де ла Манча” от испанския писател Мигел де Сервантес (бел.ред.).

Една минута след това, момиче на около 20 години донесе две чаши чай и ги постави на масата пред нас.

Г-н майора ме покани.

Аз благодарих.

Ние започнахме да разговаряме.

Разговора ни незабелязано се докосна до естествената за днешните дни тема – Войната. Г-н Майора глътна няколко глътки чай, за да си освежи гърлото, защото аз предположих, че той ще говори за „Славянството”, – най-сентименталната тема за русите, – и като че ли ще разправа за някой мил и драг, наскоро умрял, та гърлото не трябва да остава сухо, за да се не свие от състрадание и да се лейнат сълизи.

И той почна така: „Да, днес вече имаме мир, обаче много от истенските руски патриоти не признават тоя мир, – по скоро германски, но не и достоен за Русия мир. Ако ние не бяхме позволили тъй скоро да избухне революцията, която съвсем ни съсипа, още бихме могли да набием Германия”.

При последните думи Г-н Майора пак глътна малка глътка чай.

Аз използвах тая малка пауза и му казах: „Недейте забравя, че Германската военна организация е съвършенна, каквата няма в Русия”. – „Ну, организация, възможното е идеята”, – прекъсна ме той и продължи: „а, вие, българите, защо така жарко защитавате германците и австро-унгарците? Вие дължите на Русия свободата си и като отидохте с Съюза²⁹, станяхте предатели на Славянството”. Той пак пийна глътка чай. – „Но, Г-н Майоре”, възразих му аз, – „всяка една държава има интереси, които трябва да защитава”.

„А”, – извика Майора, като пак ме прекъсна:– „ну, интереси, важно е идеята, идеята...”.

Аз вече доволно се бях наслушал на сентиментални речи и казах на Г-н Майора: „Ще ми позволите ли да си отида, тъй като ме чака работа?”.

„Сбогом” – „Сбогом”. И се разделихме.

Русите по стар обичай все си говорят за „Идеята за Славянството”, даже и когато порътват ядене или пиене, когато стават, когато лягат, и пр. и пр. ...

15.

От Рени отпътувах за Болград. Пътувах с влак, – обичайно средство за превоз по дълги разстояния.

²⁹ Има се предвид присъединяването на България във войната на 14 октомври 1915 г. на страната на Централните сили (Четворен съюз) (бел.ред.).

Релсите на руските железници са по-широки отколкото на железниците в другите държави. Вагоните са грамадни и за всеки пътник има достатъчно място, което отговаря за трима според разпределението в другите държави.

Свирката на локомотива свири като тая на параход.

Но защо са тия големи размери? Посочва се една причина от стратегическо значение – да не може неприятеля в време на война, ако влезе в руска територия, да си послужи с тях. Както и да е, обаче, голяма почти колкото половината Европа, каквото беше неотдавнашна Русия, нейните чеда бяха свикнали да живеят с обширния кръгозор на мисълта и често с задоволство да употребяват думата „большой” и да се радват, че всичко руско е громадно, без да се размислят, че не всякога „голямото” е добро и здраво, то може по някога да е лошо и гнило.

Без ум човек една скала не може да препречи на пътя и да преобърне движущата се кола, но с разум и с едно малко камъче би могъл да я събори.

16.

Болград има много широки улици, които достигат ширина даже до един километр. Тоя град заема по местоположение една голяма площ, затова името му почва с „Болъ”, – голям, – следователно обширен град.

В тоя град има много българи. От населението, което възлиза на 18 000 души, от тях 16-те са българи. Последните говорят добре български език. Те съща са гостоприемливи и извършват един стар български обичай като приемат радушно в своите къщи даже врага си с „добре дошъл”, като казват: „ще те нагостим с каквото дал Господ”.

17.

В Болград се срещнах с един човек, който се препоръча за български учител. Той, наистина, беше такъв и ми направи едно интересно изявление, пропито с голяма искреност: „Аз съм български учител и си поставих за задача да уча българите в Болград на четмо и писмо, – на български език.

Никой незнайт да четат и пишат по български, защото при стария Руски режим и на абсолютен деспотизъм бяха закрити училищата, обаче днес ще се научи и старо и младо по български да чете и пише. Ала за

това ми са нуждни книги, които ще трябва да се доставят от България. Аз ще се постарая да отида там, – в Отечеството ни, – за да донеса нуждните за обучение книги”.

– „Но, Ромънските власти ще ви позволят ли да сторите това?” – го прекъснах аз.

Той енергично отговори:

„Аз не признавам властта на Ромъните, – тия мизерни цигани, – които дойдоха и завладяха без бой Бесарабия. В Болград, когато избухна Руската Революция³⁰ и когато се прокламира Принципа за националното самоопределение на народите, ние – българите – основахме един Комитет, който си беше поставил за задача да създаде от Бесарабия една самостоятелна Република. Да, тая Република, или, ако искате Област имаше за целъ да извърши едно патриотическо дело – да прокламира присъединяването си към своята майка - България”.

– „Но, как така една Република ще може да се присъедини към Конституционно Монархическа Държава”, – възразих му аз.

– „Как ли?” – отривисто ми отговори той. – „Щяхте да видите, но тия цигани, – ромънците, – ни попречиха...”

Обаче аз бях ангажиран и казах на събеседника си да ме извини и си взех сбогом от него.

Из пътя аз анализирах мислите, които изказа учителя и заключих за себе си: „с какъв чист и наивен идеализъм живее тоя учител, но днешната действителност на Войната няма ли да го накара да стане практичен човек?”

18.

В Болград купих един руски календар за 1918 година, под название „Всеобщій Русскій Календаръ”. В него има различни статии, в първата от които – „Свободная Россія” – между другото се казва:

„Старият строй, обхващащ цяла Русия в ногтите на произвола, безправиято и невежество, препълни в Войната още по-вече чашата на народното търпение. И от съдружения натиск на Народ и Войска той беше повален за два дни. Над измъчената ни страна изгря зарята на Новия – Свободния – Живот, помрачен още по-вече от Войната, – ужасна, небивала по размерите на своите бойове”.

Друга интересна статия е за театра, озаглавена „Народний театр”, в която се прокарва мисълта, че театра не трябва да служи за забава, раз-

³⁰ Условно название на революционните събития в Русия през 1917 г. (бел.ред.).

влечение и удовлетворение на извратени страсти; а, наложително е, той да дава духовна храна на зрителите и да възбужда у последните добри и чисти чувства, като същевременно ги възпитава.

Ето едно извлечение от тая статия:

„Уместно ли е да се занимаваме с въпроса за театра в това време на грандиозното преустройство на целия руски живот, което се случва само веднъж в столетие? Бива ли да се отвличат вниманието и силата на пионерите в просвещението на страната с устройване на народни развлечения, когато на първо място за разрешение стоят основните въпроси: – Как ще се живее по-нататък? Как ще се наредят новите условия?“ – С такива мисли могат да се занимават само тези, които са навикнали да считат театра, като празна забава, средство за убиване на времето и които не подозират, колко много големи възможности се крият в настоящия Народен театър.

„Преди всичко, трябва да признаем, че трудно биха живели само с сила и напрегната умствена работа тези, които така дълго и настойчиво са заети с грижите по преустройството на обществения живот. Потребността от почивка и при това разумна; жаждата за развлечение и непременно такова, което не би отишло в разрез с сегашното велико време; желанието, най-после, да се изкорени дори и спомена за “водката” и другите способности на старите “увеселения” – всичко това властно тегли народа към преди всичко по-скоро от всичко само към театра”.

Вън от това в тоя Календаръ има отпечатани картини от Революцията, над които е напечатано с големи букви: „Дни Великой Русской Революции“. Те представят различни епизоди из нея: 1. „Въорезани автомобили на Революционната Армия из Петроградските улици“. – 2. „Погребение на жертвите в Петроград – печално шедствие по “Невском проспекте”“ – 3. „Паметника на А. С. Пушкина в Москва, на “Тверском бульварде”, украсен с червени знамена“. – 4. „Парада на Революционните Войска в Москва“. – 5. „Закълнаване на Временното Правителство на фронта по новата закълнателна форма и клетвено обещание за верно служение на Руското Отечество. След Закълнаването, подписване на Клетвения Лист“. – 6. „Първият свободен митинг в едно голямо село”.

С една дума тоя Календаръ е произведение на Революцията, обаче човек, като погледне първата му корица, ще остане може би много очуден. Защо? Там е отпечатана иконата на Св. Георги, който на кон с дълго копие убива един громаден змей.

Но, може би, това да е някоя емблема на Револуцията, – ще се помисли някой. Нищо подобно, защото нито в руската преса, нито в срещите ми с руси в Рени и Болград, не чух да се приказва за такава емблема.

Ако лесно ли ще се намери обяснението на това странно явление – отпечатан Св. Георги на първата корица в един революционен календаръ? – Разбирасе, – да.

Русите и след Револуцията си останаха пак сантиментални и днес още всеки русин, като мине покрай черква, се кръсти и сваля шапка, а кога говори за „Славянството”, плаче и ридае.

В Русия именно се среща „Паладиума”³¹ и Сантименталността”.

19.

В Болград, където престоях няколко дни, забелязах, че, когато вървах из улиците на града, българите ме гледаха с интереса и окоето на естество-изпитателя, като че ли бях феномен за изследване. Това ме много заинтригува и аз запитах някои българи – защо така странно ме изглеждат, когато вървам из улиците.

Те ми отговориха: „Ние не бяхме виждали български офицер в Болград, пък и униформата ви много прилича на руската, и ние гледаме и пак гледаме, пък и защо да не гледаме – и ние имаме роднини български офицери”.

Аз се размислих и направих следното заключение: когато болградчани гледат българската униформа, която прилича на руската, те си спомнят за руските офицери на Николая³² и се радват; като пък знаят, че съм българин, още повече се радват, понеже са българи – наивни хора...

И защо?

Защото старият руски режим ги е държал далеч от всякаква култура и ги оставил наивни, за да му бъдат напълно подчинени.

20.

От Болград отпътувах за Исмаил с файтон, понеже между двата града няма железопътно съобщение.

Пътувах по едни черноземни пътища, както нашите междуселки, без да видя някъде следа от шосе.

Прах на облаци се дигаше пред и зад файтона, като че ли пътувах с отомобил.

³¹ В този контекст авторът има в предвид, че религията за руснаците се явява както свещена статуя пазителка. Тъй само се прави аналогия с древногръцките градове, които имат както талисман статуя на Атина Палада (бел.ред.).

³² Николай II Александрович (1868-1918) – император на Руската империя (бел.ред.).

Из обширната равнина, по която с око не можеше да ѝ се види края, упоредни и пресичащи се имаше много пътища.

Като минахме един мост, пред нас на пътя се изпречи един хълм, много по-низък от колкото тоя при Борисовата градина по шосето за Ханчето при 4 клм.

Тук конете тръгнаха шагом, файтона се движеше полека и не далеч от пътя, по който пътувахме, в равнината съзрях един громаден скелет.

Аз казах на файтонджията да спре и отидох при самия скелет да го видя. Той беше скелет на слон. Веднага се замислих – как може в равнината да е живял слон? Да, започнах да разсъждавам, това е едно феноменално явление, – и моментално погледнах небето, за да видя по него звезди и да отгадая нещо по тях, като астролозите, за феноменалното явление, обаче беше ден и не ми се удаде да сторя това. – Тогава оставих на страната астрологията и си послужих с историческата геология. За да си обясня този феномен, прибягнах до принципите на геологията: тоя скелет, може би, да не е на слон, но на мамут, защото се знае положително, че един земен пласт от по-стара формация при някое разместване на пластовете може да дойде отгоре и по този начин да попадне в по-млада формация. Но защо за дяволите? Тоя скелет е на пътя на самата повърхност на земята?

Файтонджията ме гледаше очуден и най-после нетърпеливо каза:

– „Какво го гледате, Господине? В Болград имаше един цирк и когато хората и животните отиваха за Исмаил, долу в реката един стар слон се добре напи с вода и после, като изкачваше баира, много се умори и пукна – да, умре”.

Тогава аз се качих на файтона. – „Карай!” – казах. Конете повървяха още малко шагом, след това удариха тръст, а аз си помислих за Марк Твена³³.

21.

В Исмаил има доста българи. Тоя град е разположен на Дунава и има голямо икономическо значение за Бесарабия, защото е един голям порт за износ на житни храни по Дунава.

В Исмаил се запознах с доста българи, ромънци и руси. С тях влязох в връзки и научих доста интересни неща.

Един русин, който беше добре посветен как се е извършило присъединяването на Бесарабия към Ромъния, ми даде следните обяснения:

„Много версии се пущат по присъединяването на Бесарабия към Ро-

³³ Тук К. Соларов напомня за разказа на американския писател Марк Твен „Открадването на белия слон” (бел.ред.).

мъния – едни казват, че то станало с помоща на Англия и Франция; други пък заявяват, че Германия е помогнала на Ромъния да вземе Бесарабия като компенсация за Добруджа и да я склони да сключи мир. Нищо подобно. Аз ще ви дам едни обяснения и ще ви помоля да ги направите достояние на публиката в България”.

Аз му отговорих, че ще сторя това с голямо удоволствие.

След това той започна така: „когато Украйна сключи мир с Централните сили, България и Турция, тя приложи Принципа на националното самоопределение на народите. Основайки се на тоя Принцип, Украйна изключи от своите граници Бесарабия, защото в последната няма украинци, а има руси и българи.

Тогава в Бесарабия се формира едно Временно Правителство на Бесарабската Република, обаче хората които влизаха в него, не бяха избраници на Бесарабския Народ. Това Правителство зае името “Сфатул Църей”³⁴, ала членовете му взеха с насилие властта в ръцете си, като образуваха и една Милиция, за да ги защитава против Народа: защото те нищо друго не вършеха, освен да използват властта за свои лични облаги. Те не бяха управници, а хора с тъмно произхождение, с голяма алчност за обогатяване, – с една дума – грабители.

Като знаете какви хора бяха членовете на въпросното Правителство, ясно ще разберете това, което за някои, може би, ще се види невъзможно и необяснимо.

И така, тия грабители влизат в сношение с Ромънското Правителство в Яш и предлагат на последното да провъзгласят присъединяването на Бесарабия към Ромъния, като за това им се даде една крупна сума. Предложението бива с радост прието от Ромънския Министър-Председател, Маргилومان³⁵, и исканата сума, която възлизала на милиони,

³⁴ Сфатул Церий (Съвет на държавата) – орган на държавната власт в Бесарабия. Действа от 21 ноември 1917 г. – 27 ноември 1918 г. (бел.ред.).

³⁵ Александру Маргеломан (1854–1925) – политически деятел в Румъния, изпълнява длъжността на министър-председател през март-ноември 1918 г. (бел.ред.).

* Книжката беше под печат вече, когато в колоните на в-к „Дневник”, от 7. 8. т.г., кореспондента Байчев съобщава от Кишинев в статията си „Ромъните в Бесарабия” следното: „В г. Кишинев и ромъни, и руси, и българи явно говорят за каква сума Ромъния е спечелила Бесарабия. Г-н Маргеломан преди присъединяването на Бесарабия взел с себе си шест милиона лева и идва в Кишинев да преговара с представителите на “Сфатул църей” (Бесарабския Народен Съвет). След напълно удовлетворителните преговори с авторите на автономна Бесарабия – г.г. Ингулец (Ион Инкулец – И.Д.), Чегорян (Даниел Чугурян – И.Д.), Полеван (Ион Пеливан – И.Д.), Халнина (Пантелеймон Халиппа – И.Д.) и Архимандрид Гури (Гурий Гросу – И.Д.) – раздал е по известна сума на всекиго едно от тях” – Бел. Автора.

своевременно им бива връчена, а присъединяването – прокламирано.

С помощта на милицията ромънската армия окупира в доста късо време цяла Бесарабия.

Ето историята, която трябва да се знае по присъединяването на Бесарабия към Ромъния³⁶.

С тия думи моя събеседник свърши, обаче аз се замислих върху всичко казано от него и си казах: до когато в една държава, била тя Монархия или Република, на чело на управлението стоят хората, на които алчността за богатство надминава тая на Харпогана, то днес или утре тя ще загуби независимостта си.

22.

В Болград и Исмаил, освен ромънските вестници, изпращани от Яш, се публикуват още и някои на руски език, в редакциите на които ромънски платени агенти фабрикуват разнообразни небивалици.

В един такъв в-к, „Придунайскій Голос“, от 12.V.1918 г. се публикува едно съобщение от Яш.

Това съобщение носеше заглавие „В Болгаріи“, където се казва: „Ромънският в-к „Индрептата“³⁶ съобщава, че българската държавна хазна е била преместена в град Кюстенджа. Много видни семейства от София са пристигнали там, защото не са искали да се останат в зоната на военните действия – София“.

С такива фантастични приказки, които съперничат с тия от „Хиляда и една нощ“, ромънската преса се стреми да повдигне отпадналия дух на ромънските войски в Бесарабия.

23.

От разговорите, които имах с ромънски офицери в Исмаил, разбрах, че те са недоволни от това, че Ромъния е окупирала Бесарабия, защото населението на последната се държи много неприязнено към ромънците. Освен това в Бесарабия не може лесно да се наложи ромънският език, затуй много по-често се чува да се говори на руски и български езици. Тук има руси и българи, които даже публично ги наричат „цигани“ и пр.

От началото аз се усъмних в това, обаче от някои факти се убедих, че наистина ромънците са недоволни от окупирането на Бесарабия:

Ще изложи два факта:

³⁶ Вестник „Îndreptarea“ (Яш–Букурещ). Печатен орган на партията „Лига на народа“ (бел.ред.).

1. Около Великден Градското Комендантство в Исмаил издаде една наредба, която беше афиширана на по-видните места из града и публикувана в в-к „Придунайскій голос”. Наредбата определяше курса на рублията 1 62 леи, а до издаването ѝ той беше 2 22 леи.

Продовачите повишиха веднага цените на стоките, а когато им се пресмяташе рублията по 1 62 леи, не я приемаха.

Цената на продуктите от първа необходимост, като хляб, месо, зеленчуци и др. също се повиши до неймоверност. Тогава Комендантството издаде втора наредба, според която се задължаваше под страх на наказание – глоба, а даже и затвор, – всякой, който не приема новия курс на рублията – 1 62 леи. Тая наредба не успе. Никой не искаше и да чуе, че може рублията да се смята върху 1 62 леи. Последваха глоби и арести, обаче тия мерки никого не стреснаха. При това на пазаря се случи следното: един ромънски поручик купил от една продавачка нещо и поискал да ѝ заплати рублията с курс 1 62 леи, обаче тя не се съгласила, протестирала и полека-лека избухнала караница, която събрала и други жени продавачки. Всички викнали из едно гърло с грозен вик и страшно възбудени дигнали юмруци и нещастие сполетяло ромънския поручик – от невидяло ял бой.

След боя сами гражданите на Исмаил определиха курса на рублията – 2 леи, и ромънските военно-административни власти се отказаха да ѝ определят курса...

2. Един неделен ден в Исмаил случайно влязох в едно кафене. В него свиреше оркестър – трима цигани теглеха лъковете, – все се докарваше по някоя лека песен по мелодия на тия из Парижките кабарета. Но когато ме съзря един от циганите, който свиреше прав, – вероятно, беше диригента на оркестъра, – обърна се към другите двама и ги погледна с страшен заповеднически поглед, като тоя на Зевса.

И какво се случи?

Гръмна „Съюзници-Разбойници!”³⁷

Цигуларите с все сила свиреха и изпитателно ме поглеждаха. Аз слушах усмихнат и доволен, дадох им бакшиш и излязох от кафето.

Могат ли тогава ромънците да бъдат доволни от присъединяването на Бесарабия към Румъния?

³⁷ Химн, написан от поета Любомир Бобевски по времето на Междусъюзническа война (1913), когато България разбира, че нейните бивши съюзници във войната против Османската империя – Гърция, Сърбия, Черна гора и Румъния, се обединяват с цел да запазят териториите, които те са вече завоювали (бел.ред.).

В Исмаил се запознах с един търговец – българин, – който се казва-ше Червеняков. Той беше много любезен човек и се интересуваше да научи нещо за България.

Една сутрин, – беше неделен ден, – той ме покани да отида на чай в къщата му. Аз с голяма радост му казах: – „г-н Червеняков, с най-голямо удоволствие приемам поканата ви и съм уверен, че ще прекараме няколко весели и приятни минути, защото ще си поговорим за България”. – „Да, непременно”, отговори г-н Червеняков.

Аз отидох. В гостната намерих г-жа Червенякова, трите ѝ дъщери, един Полковник и един Поет-литератор – и двамата руснаци.

Отначало – представяне, запознаване, а след малко – се почнаха разговори, общо-приети, когато човек е на гости: „Как сте? – Добре ли сте? – Какво е времето? – Ходите ли в тестра или кинематографа?”. – Акосте чужденец: „Харесва ли ви се града? – Какво интересно намирате в него?” и пр. и пр. Така разговора продължи доста време с обичайните разговорни формули за гости.

Обаче разговора незабелязано мина на злободневната тема в Бесарабия – Ромънската Окупация. Г-н Червеняков, разчувстван, почти извика: „С какво право, на какво основание ромънците окупираха Бесарабия? Да, те направиха също както с Добруджа, но няма да мине дълго време и те ще бъдат изгонени”... В този момент влезе в гостната г-жа Червенякова, която беше преди малко излязла с дъщерите си, и каза: – „Заповядайте, г-да в обядната, – чай е готов!”.

В обядната намерихме още един господин с голяма придирчивост към себе си: добре облечен, коса и мустаци – от лично вчесани и напомадени, – движения, омерения, които се стремят да покажат, че бе човек с изискани маниери – с една дума Салонен Господин.

Масата беше изрядно наредена: белоснежна покривка, бродирани сервиети, чаши с кристален руски чай, кузунак, прясно масло, вкусен бял хляб, разни сладкиши...

Насядахме. Пийнахме чай, хапнахме кой каквото му се нравеше и се започнаха различни разговори, които вече станаха по-оживени, по-интимни, защото – знаете, нали? – при ядене или пиене идва винаги подтик за говорене – човешка природа!...

От разговорите ще посоча само тия, които ми направиха особено

впечатление, защото, ако взема да опиша всичко, което се приказва там, трябва да напиша няколко тома. Както е известно, днес между различни разговори, от какъвто и да са характер ще се спомене нещо и за Войната.

Г-н Червеняков запали една папироска, обърна се към мене и каза: – „Как с фронтовете – на Запад и в Македония? Вие ще ни осветлите, понеже ромънците разправят различни небивалици"... При изговарянето на последните думи, той изпитателно погледна Полковника и Поето-литератора.

Аз отговорих: – „Както на Запад, така също и в Македония, изобщо на всички фронтове ние сме добре, защото храбрите войски на Четворния Съюз изпълняват с голямо себеотрицание дълга си към Родината, като я бранят от неприятеля. Всички ние имаме силна вяра в нашите военачалници и ще победим!”

– „Добре, добре! Аз зная, че българите и другите народи от Четворния Съюз са отлични патриоти” – каза г-н Червеняков.

Тогава руският Полковник с тих глас проговори: – „Така си е, но аз още не разбирам, кои бяха причините, дето България се обяви против Русия – освободителката ѝ ?”...

Поето-литераторът не вземаше участие в разговора, а само хвърляше погледи върху всички ни, като че ли мислеше да съчини нещо. Г-жа Червенякова и трите ѝ дъщери бяха започнали друг разговор с Салония Господин, но от време на време все пак обръщаха внимание на нашия разговор.

Г-н Червеняков повтори думите на Полковника:... „дето България се обяви против Русия ли?” – и добави „Причините аз ги зная, но вие ги кажете”, – се обърна той към мене.

Аз започнах: „На дълго да разправам няма време, нито пък е уместно да се говори така: но с няколко думи ще ги посоча, за да може г-н полковника да ги разбере: Русия при царете си беше една страшна империалистична държава, която си беше поставила за цел да овладее Цариград и Проливите. За тая цел необходимо беше да се мине през България, – най-късия и пряк път към Цариград. Форсирането на Проливите не е възможно, както се убедиха всички от англо-френската акция пред Цариград, която пропадна безславно. А един път взет Цариград, трябва да се пази от към суша и, според военните стратегии, най-изгодно ще се запази Цариград, ако се владее южна България до Стара-Планина; а това значи, половината от България да стане руска провинция. – Чухте причините, да?”

Полковникът поклати глава и каза: – „В Русия не се разбираше това, което казахте“... по нататък той не продължи.

Поето-литераторът все наблюдаваше, а другите от време на време, като слушаха нашия разговор, все си водеха и свои разговори.

Една малка пауза. Покана, – пак чай, пак нещо за хапване...

Полковникът след малко, задълбочен в някакви мисли, страховито попита: – „Но как стана, че българите стреляха срещу русите, когато последните са проливали кръвта си за освобождението на България?“. Аз веднага отговорих: – „Ще ви разкажа една случка, която ми беше разправил г-н Загоров³⁸, сега Окръжен Управител в България. Тази случка не е измислица, а истинска преживена. В едно село живеели двама братя, къщите им имали общ двор, който бил разделен на две почти равни половини с един низък плет. Един ден, единият от двамата братя отива на нивата, а другият остава в къщата си. Тоя последния влиза в двора на оня, който отишъл на нивата, и прекарва в своя една купа сено. Когато се връща онзи от нивата, взема пушката си и застрелва този, който му взел сеното казвайки: „брат, баща, майка, – никой няма право да идва в чужда къща и граби това, което не му принадлежи““.

– „Да, да!“ – се проникна г-н Червенияков, – „българите са добри патриоти и всеки който отива да ги граби, ще бъде наказан, г-н Полковник“.

Полковникът почти онемя, а Поета-литератора каза: – „тема за...“ и прекъсна – започваше да съчинява?...

Всички присъстващи при разказването на случката за двамата братя внимателно слушаха. Аз след това се извиних, че имам работа, взех си сбогом от всички и излязох доволен от гостоприемството на хазаите.

Другите останаха.

Вместо заключение.

След двумесечно пътуване из Бесарабия, върнах се аз в България, изпълнен с много и разнообразни впечатления, по-важните от които пожелах да направя достойние на Българската публика.

За тая цел написах тази Малка Книжка, в която читателя, мисля, все ще намери нещо интересно.

К. С.

³⁸ Васил Загоров – Врачански окръжен управител (бел.ред.).